

РЕЦЕНЗІІ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

**«Я ДУМАВ, ЯКІ ТЕМИ БУЛИ Б ЦІКАВІ...» ПРАЦІ ГРИГОРІЯ КУРАСА,
СПОГАДИ І МАТЕРІАЛИ ПРО УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА**
/ Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів
держ. влади, органів місц. самоврядування, державних п-в, установ і орг.; упо-
ряд.: В.М. Бойко, Т.П. Демченко, І.Я. Каганова. – Чернігів:
видавець Лозовий В.М., 2010. – 80 с.: іл.

Рецензований збірник, виданий нещодавно у Чернігові, включає опубліковані у малодоступних для переважної більшості читачів американських часописах праці останніх років життя історика Григорія Кураса – нашого земляка, спогади про нього, відгуки на його передчасну смерть (некрологи).

Упорядниками видання виступили представники державних та громадських інституцій, співробітники Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (свого часу Г. Курас закінчив історичний факультет тоді ще педінституту) та Чернігівської обласної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, відданим і постійним читачем якої він був. Упорядники мали на меті вшанувати у такий спосіб пам'ять дослідника, який відійшов у кращий світ у 2008 р., ознайомити читацький загал із його доробком, розширити наші знання з історії України ХХ ст., розповісти про її активних творців.

Структурно збірник складається з передмови, трьох розділів та даних про авторів. Зміст розділів, хоча й розподіляється не пропорційно, але, на нашу думку, узгоджується із вказаними вище цілями.

Майже дві третини обсягу збірника упорядники використали для розміщення статей Г. Кураса. За винятком останньої, присвяченої долі Ладі Могилянської, усі вони вже оприлюднені. Передрук їх, як нам здається, цілком умотивований не тільки через указану на початку рецензії причину. Важливо підкреслити, що публікації Г. Кураса стосуються яскравих особистостей, що залишили більш або менш помітний, але тривкий слід в історії України. Глава УГКЦ митрополит Андрей Шептицький, історики Ілько Борщак та Василь Дубровський, геральдист, дипломат князь Ян (Іван) Токаржевський-Карашевич, державний діяч Євген Архипенко, видатні представники наукових українських кіл Михайло Могилянський і Володимир Міяковський, майор артилерії УГА Володимир Клодницький, видатний історик, громадський та державний діяч України Дмитро Дорошенко, поетеса Лідія (Ладя) Могилянська... Перед нами постають образи людей різного соціального походження, відмінних політичних переконань, несхожих доль. Багато хто з них був звинувачений в антирадянській діяльності, пройшов через тюрми, табори й заслання, інші опинилися, не з своєї, як правило, волі, далеко за межами Батьківщини. Що об'єднує їх? Насамперед, як підкреслював автор публікацій, український патріотизм, ознаки якого як визначальний фактор пастирської, громадської, наукової, літературної діяльності вищеназваних осіб зримо постають у кожному нарисі. Окрім того, на сторінках даної книги вони поєднані й постаттю біографа. На нашу думку, можна виділити деякі міркування, якими керувався Г. Курас при відборі персоналій. Так, він постійно наголошував на загальнолюдському значенні діяльності й настанов своїх героїв. Особливо це характерно для нарисів про А. Шептицького, Я. Токаржевського-Карашевича, В. Клодницького. Рятування останнім єврейського населення міста Хмільника у 1919 р. було належно поціновано й відзначено українськими діаспорними, ізраїльськими та американськими кола-

ми лише у 1960 р. Автор підкреслює скромність тодішнього офіцера, а на час вручення нагороди – священника. Він сказав, «що був лише офіцером, який виконував свої обов'язки» [С. 36] *.

Серед сильних сторін публікацій Г. Кураса треба відзначити залучення великої кількості архівних документів, матеріалів преси, статистичних даних, літературних джерел, листування. Але оскільки він писав не наукову розвідку, а нарис для популярного видання, то поєднував науковість викладу із дохідливістю та публіцистичною загостреністю формулювань. Праці Г. Кураса, написані в жанрі історико-біографічних оповідей, з виразними елементами політичної біографістики, читаються легко, матеріал сприймається з великим інтересом.

Впадає в око ще один аспект: Г. Курас, готуючи до друку на сторінках україно-та російськомовних газет США свої нариси, очевидно, прагнув привернути увагу до тих діячів, які упродовж десятиліть залишалися не поцінованими, не дослідженими, не посіли гідного місця в історії. Актуальними залишаються спостереження історика, викладені у життєписі Є. Архипенка: «З плином часу відходять не тільки люди, але й згасає пам'ять про багатьох з них, і то, на превеликий жаль, нерідко назавжди. Очевидно, наша історична пам'ять недосконала. Проте ім'я визначного українського патріота, науковця, чесної й беззастережно відданої справі відродження незалежної України людини – Євгена Архипенка вже посіло своє почесне місце в історії бурхливого ХХ століття» [С. 28].

Ймовірно, що заради відновлення історичної справедливості Г. Курас і працював так наполегливо і самовіддано, долаючи тяжку хворобу. Заслугує на відзначення і та обставина, що упорядники як додаток опублікували відгук-доповнення до статті Г. Кураса про Я. Токаржевського-Карашевича, опублікований на шпальтах газети «Свобода». Можливо, таких відгуків було й більше, але й цей, єдиний, засвідчує, що публікації історика не проходили повз увагу читачів.

Широке використання різноманітного фактичного матеріалу, високий професіоналізм у поєднанні з щирою зацікавленістю дозволили Г. Курасу створити ґрунтовні нариси про життя та діяльність неординарних особистостей, оцінити їхні досягнення і вчинки з позицій сьогодення, розширити наші знання про минуле століття.

До другого розділу рецензованого видання увійшли спогади людей із, так би мовити, чернігівського оточення Г. Кураса. Свої спомини надали однокурсник дослідника М. Федоренко, його колега по роботі у Щорській середній школі № 3 Г. Жукова, чернігівські історики С. Леп'явко, В. Бойко, Т. Демченко, співробітниця Чернігівської обласної бібліотеки Л. Студьонова.

Зі сторінок цих невеликих за обсягом текстів постає образ людини, що присвятила себе цілковито історії. С. Леп'явко, зокрема, підкреслив: «Переді мною постала людина, яка жила науковими інтересами більше, ніж усіма іншими проблемами» [С. 59]. Л. Студьонова писала про особисті враження від тривалого спілкування з Г. Курасом: «В моїй пам'яті він залишиться людиною, яка несла в собі дивовижний світ добра, працелюбства, інтелігентності, поваги до людини, дитячої сором'язливості. Важко забути його сумні очі, тихий голос, світлу енергетику, яку він випромінював» [С. 58]. Г. Жукова відзначила і його педагогічні здібності. Земляк Г. Кураса В. Бойко у своєму цікавому мемуарному ескізі показав, як вплинула на формування його фахових інтересів навіть не особиста зустріч (якої не було), а телефонні розмови з цією непересічною людиною. Т. Демченко спробувала окреслити коло наукових інтересів покійного історика, згадала про його незавершені студії.

Матеріали даного розділу створюють певну інформативну базу для розгорнутої біографічної розвідки про Г. Кураса, якщо, сподіваємося, колись до цього дійде справа.

Третій розділ «Некрологи» включає два класичних некрологи та некролог-розповідь про траурне засідання клубу «Краєзнавець» з нагоди роковин від дня смерті Г. Кураса. Автор останнього – завідувачка відділу краєзнавства Чернігівської

* Тут і далі посилання на рецензоване видання.

обласної бібліотеки І. Каганова відтворила віхи життєвого шляху історика, вказала на головні напрямки його наукової діяльності. Вона висвітлила й хід вечора, звернувши особливу увагу «на книжкову виставку, на якій було представлено велику частину наукового доробку Г. М. Кураса» [С. 75]. Великий інтерес викликає вміщений у Щорській районній газеті некролог, написаний Т. Скрипкою – хранителем фондів Архіву-музею ім. Дмитра Антоновича Української Вільної Академії Наук у США (Нью-Йорк). Автор підкреслила: «Наукова праця Г. Кураса – історика, архівознавця й краєзнавця – приклад чесного й офірного служіння українській науці. Намагаючись бути непомітним, він – один з небагатьох з так званої «четвертої хвилі» еміграції – продовжував українознавчі дослідження, не сподіваючись ні на гранти, ні на гонорари. [...] Мені доводилося бути свідком вияву щирої радості Г. Кураса, коли в результаті не раз десятигодинного перегортання масиву поживклих, крихких сторінок довоєнної періодики знаходив бодай один рядок про того чи іншого вченого. У цьому був увесь сенс його життя» [С. 73]. Літературознавець О. Федорук теж наголосив, що Г. Курас – «історик-джерелознавець із широким дослідницьким діапазоном, глибоко шанований на Сіверщині краєзнавець» [С. 76].

Отже, підбиваючи підсумок життєвого шляху вченого, автори підкресливали привабливі риси його особистості, відзначали таланти дослідника, вболівали за невикористаний потенціал історика.

Інформативну цінність видання посилюють вдало підібрані світлини. Вони дозволяють унаочнити образи героїв есеїв Г. Кураса, побачити сторінки тих видань, де публікувалися його праці. Привертають увагу й фотодокументи, що ілюструють життєвий шлях історика. Хотілося, щоб до збірника увійшли й фотографії його родини.

Перша, наскільки ми знаємо, спроба на Чернігівщині вшанувати пам'ять підготовкою до друку книги недавно померлого вченого, нашого сучасника, на наш погляд, вийшла вдалою. З її сторінок постає неординарна постать справжнього інтелігента, талановитого науковця, невтомного працівника української культури, чудової людини.

Упорядникам рецензованого видання можна адресувати й деякі закиди. На наш погляд, до збірника більше б пасувала розгорнута стаття про життєвий шлях та науковий доробок Г. Кураса, аніж стисла передмова. Звичайно, що частина викладених у ній фактів збігалася з матеріалом спогадів, некрологів, але у читачів сформувалося б повніше уявлення про цю постать. Упорядники включили до книги два додатки. Здається, назрів час для збирання й системного опрацювання усього масиву різнорідних джерел, пов'язаних із життєвим шляхом та науковою спадщиною Г. Кураса.

Лідія ЛЕГЕЦЬКА

«СЛОВ'ЯНСЬКИЙ САКРУМ» ВОЛОДИМИРА ЛИЧКОВАХА

Нова книга професора Володимира Анатолійовича Личковаха *«Слов'янський SACRUM – скарбниця Європи»* є вдалою спробою розкриття культурної транс-історичності. В цьому дослідженні визначаються ментальні основи, спільні для слов'янських (перш за все православних) народів, але водночас чітко виділяються риси, специфічні саме для української культури, і навіть вужче – для культури Чернігово-Сіверщини.

Перший розділ книги *«Духовний універсалізм слов'янських народів»* носить методологічний характер. Тут показано, як загальний принцип універсалізму дає досліднику можливість рухатися по концентричних колах в обох напрямках. Або зсередини назовні, починаючи від своєї «малої батьківщини» і вписуючи її в дедалі ширший культурний контекст – всеукраїнський – слов'янський – європейський – світовий. Або ж, навпаки, рухатися ззовні всередину: усвідомити загальні світові закономірності та застосовувати їх до оцінки конкретних явищ, наближатися до концентрації змістів і значень, стиснутих в одну точку – міста, культурної постаті, навіть окремого твору. Такий підхід дозволяє подолати відчуття культурної провінційності, будь-які залізні завіси, відчути себе громадянином світу в кращому сенсі цих слів. І водночас – не розчинитися у хвилях глобалізації, зберегти унікальність своєї духовної культури, без якої світ став би значно біднішим.

Дослідження Володимира Анатолійовича є трансісторичним. Від найглибших шарів воно йде до часів Київської Русі, коли закладалися основи християнської культури, з якими автор пов'язує формування таких образів-принципів-сигнатур, як Богородиця та Святитель Микола. Ці інваріанти проходять через подальшу історію України і, нарешті, відображаються в сучасності. Для збереження цієї унікальної традиції необхідні реставрація, музейна справа та створення пам'ятників (сама етимологія слова «пам'ятник» підказує, наскільки вони необхідні для відтворення історичної пам'яті). З іншого боку, не менш важливою є жива творчість сучасних митців, які свідомо чи несвідомо діють у культурному полі своїх предків, розкриваючи слов'янське світовідношення як «святотвідношення», в котрому особливе місце займає образ Саду, що перетворюється на Дивосад культури, який протистоїть хаосу. Важливим моментом цього процесу є поєднання філософського, релігійного та художнього аспектів духовності в єдину сферу гармонійного людського буття на основі характерного українського кордоцентризму. Така нова парадигма цілісного знання повинна привести до перетворення свідомості, до метаноїї.

Можна погодитися з висновками автора, що слов'янський світ не повинен йти до Європи – він і так є її законною частиною, а також, що нам слід думати не тільки про те, що ми можемо взяти від інших народів, а й про те, що ми можемо їм запропонувати.

Другий розділ *«Слов'янська душа української культури»* – це занурення у духовну сферу слов'янських сакральних цінностей, невід'ємною частиною якої є український сакрум, представлений духовно освяченими цінностями віри і життя, метарелігійною святістю українського буття. Тут відбувається осмислення сутності нової філософської дисципліни – етнокультурології та її методологічного фундаменту – філософії етнокультури. Через вітально-екзистенційні виміри, які знаходять вираз у таких архетипах та символічних образах, як: Природа, Край, Хутір, Земля, Дім, Сад, Жінка, Мати, Хліб, ми занурюємося у світ української культури, пізнаючи всю її багатогранність. Автор здійснює екзистенційний пошук єдиної слов'янської душі, визначаючи її сутність через кордоцентризм, софійність, романтизм, міфологізм, релігійність і містичність.

На особливу увагу заслуговує наш рідний Чернігово-Сіверський край, якому притаманна метафізика дивовижності та естетика зачарованості. Історія української культури постає перед нами як «під сигнатурою» Софії – божественної премудрості, так і «під сигнатурою» Спаса – божественної любові. Заради глибшого

осягнення суті духовного ландшафту рідного краю автор пропонує створити міжвузівський Чернігівський культурологічний центр (перші кроки до цього вже зроблені). Адже звернення до творчості сучасних митців Чернігово-Сіверської землі ще раз доводить, що вона й досі здатна народжувати непересічних, талановитих особистостей, які є гідними спадкоємцями своїх духовних попередників.

Третій розділ книги Володимира Анатолійовича має поетичну назву: **«І Слово нетлінне, і пісня, й молитва»**. Він охоплює різноманітні за жанрами праці, в яких проявлено полівекторний талант автора. Йому під силу доступно і ємко доносити культурні проблеми до широкого громадського загалу, про що свідчать його інтерв'ю провідним чернігівським ЗМІ. В основному, предметом розмов із журналістами виступає діяльність інтелігенції міста в рамках осередку «Слов'янського братства» та багаторічні традиції вшанування Св. рівноапостольних Кирила та Мефодія 24 травня, у День слов'янської писемності та культури.

Не менш цікавим жанром є рецензії, які засвідчують ступінь активності Володимира Анатолійовича як наукового опонента при захисті дисертацій з естетики, теорії та історії культури. У розділі ми знайдемо найхарактерніші рецензії, тематично узгоджені з попередніми культурологічними напрямками думки автора. Одна з робіт стосується слов'янського руху в СРСР в 1941 – 1948 рр., інша – соціокультурної ідентичності на прикладі україно-чеських зв'язків. На сторінках розділу містяться рецензії, які свідчать про дружні контакти з іноземними науковцями, наприклад, відгук на книгу професора А.Захаріаша із Жешувського університету *«Слов'янські народи щодо глобалізації»* та рецензія на збірку матеріалів сербського слов'янського форуму. Книга свідчить і про редакторський хист автора, як це помітно у вступній статті до збірника *«Русская культурологическая мысль: срез традиций и эволюции»*.

Володимир Анатолійович є плідним перекладачем, що видно із його співпраці з польською філософінею Барбарою Кригер, представленою в доповіді *«Розвиток людини в контексті еволюції біосфери»*. Сродною для автора книги є й культурно-проектна діяльність. Найяскравішими її фрагментами є проєкт фестивалю мистецтв «Український SACRUM» та концепція музею-садиби М. Костомарова в с. Дідівцях Прилуцького району на Чернігівщині.

Отже, взявши до рук книгу Володимира Личковаха, ми відчуваємо масштаб думки європейського та українського вченого, гармонійний талант якого проявився у різних взаємодоповнюючих галузях філософії та культурології. Книга адресована всім гуманітаріям, небайдужим до філософії етнокультури, – культурологам, естетикам, мистецтвознавцям, студентам, викладачам і вчителям історії, основ філософії та художньої культури, філологічних дисциплін.

Марина КАРАНДА, Олена КОЛЕСНИК, Вікторія ПУЛІНА

